

Tarpukario Lietuvos miesteliai ir miestelėnai

ISTORIJOS, KULTŪROS IR PAVELDO TYRIMAI

Mokslo žurnalo *Lietuvos istorijos studijos* specialus leidinys (t. 15)

Leidinio sudarytojas ir mokslinis redaktorius *dr. Salvijus Kulevičius*

Kiekvienas straipsnis vertintas dviejų recenzentų
(išskyrus piliečių mokslo straipsnius, žymėtus *)

Knygos leidybą rėmė *dr. Vidmantas Fokas, UAB „VF Projektai“*

Projekto „Lietuvos visuomenės stiprinimas pasitelkiant paveldo bendruomenes: iššūkiai ir galimybės“
(finansuota Lietuvos mokslo tarybos pagal prioritetinių mokslinių tyrimų programą „Visuomenės atsparumo
stiprinimas ir krizių valdymas šiuolaikinių geopolitinių įvykių kontekste“, projekto finansavimo
sutartis Nr. S-VIS-23-13) leidinys

Viršelyje panaudota nuotrauka: Turgus Kražių miestelio aikštėje, 1930–1939 m.,
fot. nežinomas / Lietuvos etnografijos muziejus, LLBM M 7101

Leidinio bibliografinė informacija pateikiama Lietuvos integralios
bibliotekų informacinės sistemos (LIBIS) portale *ibiblioteka.lt*

ISSN 1392-0448

eISSN 1648-9101

ISBN 978-609-07-1206-1 (spausdinta knyga)

ISBN 978-609-07-1207-8 (skaitmeninis PDF)

© Straipsnių autoriai: Pijus Brazinskas, Vilma Bukaitė, Žygimantas Buržinskas, Norbertas Černiauskas,
Emilija Gedvilaitė, Lina Hall, Saulius Kaubrys, Kęstutis Kilinskas, Salvijus Kulevičius, Emilija
Kvietkuvienė, Rimvydas Laužikas, Dangiras Mačiulis, Vygantas Mažonas, Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė,
Akvilė Naudžiūnienė, Leonas Nekrašas, Šarūnas Sabaliauskas, Skirmantė Smilingytė-Zeimienė, Rugilė
Strazdaitė, Viktorija Šimkutė, Rimvydas Tamulaitis, Dominyka Tarvydaitė, 2025

© Sudarymas: Salvijus Kulevičius, 2025

© Vilniaus universitetas, 2025

Tarpukario Lietuvos miesteliai ir miestelėnai

ISTORIJOS, KULTŪROS IR PAVELDO TYRIMAI

SUDARYTOJAS

Salvijus Kulevičius

VILNIAUS
UNIVERSITETO
LEIDYKLA

2025

Vilniaus universiteto mokslo žurnalas *Lietuvos istorijos studijos*

Redaktorių kolegija

Vyriausiasis redaktorius

prof. dr. *Alfredas Bumblauskas* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

Atsakingasis sekretorius

doc. dr. *Martynas Jakulis* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

Nariai:

prof. dr. *Zenonas Butkus* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Borys Čerkas* Ukrainos nacionalinės mokslų akademijos Ukrainos istorijos institutas (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Bogusław Dybaś* Torunės Mikalojaus Koperniko universitetas, Lenkija / Lenkijos mokslų akademijos tyrimų centras Vienoje (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Sven Ekdahl* Geteborgo universitetas, Švedija (Istorija ir archeologija H 005)

prof. dr. *Robert Frost* Aberdyno universitetas, Jungtinė Karalystė (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Magnus Ilmjärvi* Talino universitetas, Estija (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Neringa Klumbytė* Majamio universitetas, Jungtinės Amerikos Valstijos (Filosofija H 001)

prof. dr. *Mathias Niendorf* Greifsvaldo universitetas, Vokietija (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Zenonas Norkus* Vilniaus universitetas (Sociologija S 005)

prof. dr. *Rimvydas Petrauskas* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

dr. *Darius Staliūnas* Lietuvos istorijos institutas (Istorija ir archeologija H 005)

prof. dr. *Arūnas Streikus* Vilniaus universitetas (Istorija ir archeologija H 005)

prof. habil. dr. *Rafał Witkowski* Poznanės Adomo Mickevičiaus universitetas, Lenkija (Istorija ir archeologija H 005)

Redakcijos adresas:

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

Universiteto g. 7, LT-01513 Vilnius, Lietuva

El. paštas istorijos.studijos@gmail.com

<http://www.zurnalai.vu.lt/lietuvas-istorijos-studijos>

Indeksuojamas:

BASE, CEEOL, CNKI, CORE, Dimensions, DOAJ Seal, Emerging Sources Citation Index (Clarivate), EBSCO, Google Scholar, HEAL link (Hellenic Academic Libraries Link), JournalTOCs, Lituanistika, QOAM, ROAD, ScienceGate, ScienceOpen, Scilit, Scimago Journal & Country Rank, Scopus, Sherpa Romeo

Autorių teisės © 2025 Autoriai. Publikavo Vilniaus universiteto leidykla.

Tai yra atvirosios prieigos žurnalas. Žurnalas platinamas vadovaujantis Kūrybinių bendrijų licencija Priskyrimas, kuri leidžia laisvai ir neribotai naudoti, kaip mano esant reikalinga, be kita ko, kopijuoti, daryti pakeitimus ir kurti išvestinius kūrinius, naudoti komerciniais ir nekomerciniais tikslais nurodant informacijos šaltinį ir autorių.

Editorial Board

Editor-in-Chief

Prof. Dr. *Alfredas Bumblauskas* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Executive Secretary

Assoc. Prof. Dr. *Martynas Jakulis* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Editors:

Prof. Dr. *Zenonas Butkus* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Dr. *Borys Čerkas* The National Academy of Sciences of Ukraine,
Institute of History of Ukraine (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Bogusław Dybaś* Nicolaus Copernicus University in Toruń, Poland /
Scientific Centre of the Polish Academy of Sciences in Vienna
(History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Sven Ekdahl* Göteborg University, Sweden (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. *Robert Frost* University of Aberdeen, United Kingdom (History and
Archaeology H 005)

Dr. *Magnus Ilmjärv* Tallinn University, Estonia (History and Archaeology H 005)

Dr. *Neringa Klumbytė* Miami University, United States of America (Philosophy H 001)

Prof. Dr. *Mathias Niendorf* University of Greifswald, Germany (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Zenonas Norkus* Vilnius University (Sociology S 005)

Prof. Dr. *Rimvydas Petrauskas* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Dr. *Darius Staliūnas* Institute of Lithuanian History (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. *Arūnas Streikus* Vilnius University (History and Archaeology H 005)

Prof. Dr. habil. *Rafał Witkowski* Adam Mickiewicz University in Poznań, Poland (History and
Archaeology H 005)

Address:

Vilnius University Faculty of History
7 Universiteto St., LT-01513 Vilnius, Lithuania
E-mail: istorijos.studijos@gmail.com
<http://www.journals.vu.lt/lietuvos-istorijos-studijos>

Included in:

BBASE, CEEOL, CNKI, CORE, Dimensions, DOAJ Seal, Emerging Sources Citation Index (Clarivate),
EBSCO, Google Scholar, HEAL link (Hellenic Academic Libraries Link), JournalTOCs, Lituanistika, QOAM,
ROAD, ScienceGate, ScienceOpen, Scilit, Scimago Journal & Country Rank, Scopus, Sherpa Romeo

TURINYS

Pratarmė	10
-----------------------	----

VIETOJ ĮVADO

Salvijus Kulevičius

Miestelietiškumo kodas: nuo pirmųjų miestelių iki nūdienos vietos bendruomenių. Savivokos ir tapatybės klausimai	16
--	----

VAIDMENYS IR ŽMONĖS

Emilija Kvietkuvienė, Rimvydas Tamulaitis

Atrandant Kražių miestelėnus: vieno namo ir vienos šeimos istorija*	62
---	----

Dangiras Mačiulis

Provincijos inteligentų vaizdinys XX a. 4 deš. lietuvių prozoje	80
---	----

Akvilė Naudžiūnienė

Savi, bet vis tiek „kiti“: tarpukario Lietuvos miestelių žydai lietuvių atmintyje	109
---	-----

Leonas Nekrašas

Tarpukario Lietuvos burmistrai: įvairovė, tendencijos, raida	124
--	-----

Viktorija Šimkutė

Vaistinė ir vaistininkas miestelyje: Juozo Piekarskio vaidmuo Nevarėnų miestelio gyvenime	143
---	-----

ERDVĖS DĖMENYS

Kęstutis Kilinskas

„Rajonas“ rugiuose: modernių kareivinių įtaka Seredžiaus miestelio infrastruktūrai ir socioekonominiam gyvenimui 1935–1940 m.	164
--	-----

Rimvydas Laužikas

Girtuoklystės vieta ar gastronomicės kultūros erdvė? Maitinimo įstaigų komunikacija tarpukario Lietuvos žurnale <i>Moteris</i>	190
--	-----

Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė

Lietuvos miestelių kasdienio gyvenimo teisinis reguliavimas: erdvės ir laiko aspektai tarpukariu	217
--	-----

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

Memorialiniai objektai tarpukario Lietuvos miesteliuose – pilietiškumo afiša	242
--	-----

Dominyka Tarvydaitė

Skaitymo įpročio diegimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje: miestelių
viešosios valstybinės bibliotekos 269

TARP ĮVYKIŲ IR KASDIENYBĖS**Vilma Bukaitė**

Nepriklausomybės šventės pradžia Lietuvos miesteliuose:
1919–1923 m. 296

Norbertas Černiauskas

Pro klebonijos langą: XX a. 3 deš. Lietuvos miestelio kasdienybė
kunigo akimis 323

Emilija Gedvilaitė, Emilija Kvietkuvienė

Tarpukario Kražiai pasakotojų atsiminimuose* 340

Lina Hall

Lietuvos miestelių spauda tarpukariu: neideologiniai moksleivių
laikraščiai 353

Saulius Kaubrys

Miestelių gyventojai renka valdžią (XX a. 2 deš. pabaiga – 3 deš. pradžia):
tarp galimybių ir lūkesčių 386

Saulius Kaubrys, Pijus Brazinskas

Nelegali medicinos praktika Lietuvos miesteliuose 1918–1940 m.:
sekant šundaktarystės pėdsakais 402

Vygantas Mažonas

Kražių miestelis tarpukariu: gyvenimas, organizacijos, asmenybės* 418

PAVELDAS**Žygimantas Buržinskas**

Lietuvos istoriniai miesteliai ir jų šiandieninės architektūrinės tapatybės
problemos: Merkinės atvejis 434

Šarūnas Sabaliauskas

Tarpukario Lietuvos miestelių gyvenamųjų namų architektūros
tipologija: Kražių atvejis* 458

Rugilė Strazdaitė

Senbuviai, *atėjūnai* ir kultūros paveldas: Lietuvos vietos bendruomenių
sąveikos ir konfliktai 478

Vietovardžių rodyklė 502

CONTENT

Preface	10
----------------------	----

INSTEAD OF AN INTRODUCTION

Salvijus Kulevičius

The Code of Small-Town-Dwellers: From Early Market Towns to Modern Local Communities. Issues of Self-Awareness and Identity	16
--	----

ROLES AND PEOPLE

Emilija Kvietkuvienė, Rimvydas Tamulaitis

Discovering Kražiai Residents: The Story of a House and a Family*	62
---	----

Dangiras Mačiulis

Image of Provincial Intellectuals in the 1930s Lithuanian Prose	80
---	----

Akvilė Naudžiūnienė

They are Ours, but still 'Others': Jewish People of Small Lithuanian Interwar Towns in the Memory of Lithuanians	109
---	-----

Leonas Nekrašas

Burgomasters in Interwar Lithuania: Variety, Trends, Developments	124
---	-----

Viktorija Šimkutė

Pharmacy and the Pharmacist in a Small Town: The Mission of Juozas Piekarskis in the Life of Nevarėnai	143
---	-----

DIMENSIONS OF SPACE

Kęstutis Kilinskas

'Region' in the Rye: Impact of Modern Military Barracks on Small-Town Infrastructure and Socio-Economic Life. Case Study of Seredžius in 1935–1940	164
--	-----

Rimvydas Laužikas

Place of Drunkenness or Space of Gastronomy Culture? Communication of Catering Institutions in Interwar Lithuanian Magazine <i>Moteris</i>	190
---	-----

Aistė Morkūnaitė-Lazauskienė

Legal Regulation of the Daily Life of Small Lithuanian Towns: On some Aspects of Space and Time in the Interwar Period	217
---	-----

Skirmantė Smilingytė-Žeimienė

Memorial Objects in Small Interwar Lithuanian Towns as Manifestation of Citizenship	242
--	-----

Dominyka Tarvydaitė	
Instilling the Habit of Reading in the First Republic of Lithuania: Public State Libraries in Small Towns	269

BETWEEN EVENTS AND EVERYDAY LIFE

Vilma Bukaitė	
Outset of Independence Festival in Small Lithuanian Towns: 1919–1923	296
Norbertas Černiauskas	
<i>Through the Parsonage Window: Reality of a Small Lithuanian Town in the 1920s in the Eyes of a Priest</i>	323
Emilija Gedvilaitė, Emilija Kvietkuvienė	
Interwar Kražiai in Oral Narration*	340
Lina Hall	
Interwar Printed Mass Media of Small Lithuanian Towns: Non-Ideological Small-Scale Newspapers Published by School Students	353
Saulius Kaubrys	
Small Town Residents Elect their Government (Late 1910s – Early 1920s): Between Possibilities and Expectations	386
Saulius Kaubrys, Pijus Brazinskas	
Illegal Medical Practices in Small Lithuanian Towns in 1918–1940: Following the Traces of Charlatans	402
Vygantas Mažonas	
Kražiai Market Town in Interwar Years: Life, Organizations, Personalities*	418

HERITAGE

Žygimantas Buržinskas	
Small Historic Towns in Lithuania and Issues of their Contemporary Architectural Identity: The Case of Merkinė	434
Šarūnas Sabaliauskas	
Architectural Typology of Residential Houses in Small Towns of Lithuania in the Interwar Period: The Case of Kražiai*	458
Rugilė Strazdaitė	
Old-Timers, Newcomers, and Cultural Heritage: Interactions and Conflicts in Lithuanian Local Communities	479
Index of Place Names	502

Nelegali medicinos praktika Lietuvos miesteliuose 1918–1940 m.: sekant šundaktarystės pėdsakais

dr. Saulius Kaubrys

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

El. paštas saulius.kaubrys@if.vu.lt

Pijus Brazinskas, studentas

Vilniaus universiteto Istorijos fakultetas

El. paštas pijus.brazinskas@if.stud.vu.lt

Santrauka. Vasario 16-osios Lietuvai, išgyvenusiai dinamišką permainų laiką, visuomenės sveikatos apsauga ir jos organizavimas tapo svarbiu iššūkiu, pareikalavusiu tiek organizacinių, tiek ir materialinių išteklių. Neišplėtotas ligoninių tinklas, medicinos personalo trūkumas ir su visu tuo susijęs kvalifikuotų ir profesionalių medicininių paslaugų prieinamumo ribotumas sukūrė prielaidas ir nišą atsirasti nelegalioms medicinos praktikoms. Tiesa, šios neatsirado „tuščiam lauke“ – iki Nepriklausomybės paskelbimo būta gajų tiek šundaktarystės, tiek ir asmeninės savigydos tradicijų. Straipsnyje aptariamas šundaktarystės praktikų turinys ir jos raiškos formos, siekiama atskleisti šundaktarystės „profesionalų“ socialinio portreto charakteristikas. Neskelbtos dokumentikos, periodinės spaudos publikacijų ir istoriografinio įdirbio analizės jungtys leido dalinai rekonstruoti nelegalios medicininės praktikos kontekstų vaizdą.

Reikšminiai žodžiai: nelegali medicininė praktika; šundaktarystė; baudžiamoji atsakomybė; Lietuva 1918–1940 m.

Illegal Medical Practices in Small Lithuanian Towns in 1918–1940: Following the Traces of Charlatans

Summary. The First Republic of Lithuania underwent a dynamic period of changes, and the setting up of a public healthcare system and implementation of its activity was a major challenge requiring not only organizational but also financial resources. The underdeveloped network of hospitals, lack of medicine personnel, along with the interconnected problem of the accessibility to qualified provision of professional healthcare services created conditions and spaces for illegal medical practices to spring out. However, these services did not grow up ‘on plain field’ because, as early as prior to the declaration of independence, charlatan and self-treatment traditions had already existed. The article discusses the extent of charlatan practices and forms of their manifestation. Attention is devoted to revealing the features of the social portrait of charlatan ‘professionals’. Union of

unpublished documentary materials, publications in the regular mass media and analysis of accumulated knowledge in historiography allowed at least partial reconstruction of the contexts and circumstances of proliferation of illegal medical practices.

Keywords: illegal medical practice; charlatan work; criminal liability; Lithuania in 1918–1940.

Išvadas

Naujai besikuriančioje Lietuvos valstybėje erdvės ir prielaidų nelegaliai medicinos praktikai netrūko. Besiformuojanti sveikatos apsaugos sistema dar nebuvo pajėgi užtikrinti visuotinės prieigos prie visuomenei svarbaus gėrio – gyventojų sveikatos užtikrinimo. Santykinai menkai išplėtotas gydymo įstaigų tinklas, gydytojų stygius, žemas bendrasis visuomenės raštingumas purenė dirvą paralelinėms gydymo praktikoms. Suvokimas apie šundaktarių paslaugų keliamas grėsmes, net jei ir nujaučiamas, toli gražu nebuvo visuotinis. Net ir keliant hipotezę, kad šundaktariavimas Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo gana gajus (nepaneigti, kad būta ir sėkmės istorijų, kurios palaikė tokio gydymo statusą), nemažą mastą įgijęs reiškinys nei tada, nei dabar nebuvo ir nėra lengvai „susekamas“, juolab, kad tokių paslaugų teikėjai sąmoningai nesiekė savo veiklos viešinimo. Tuometinės neteisėtos ir šešėlyje išsiskleidusios praktikos būsimų tyrėjų „neaprupino“ patikimais informacijos šaltiniais. Siekiant šundaktarystės vaizdo rekonstrukcijos, tenka gilintis į pluoštus neskelbtos dokumentikos, kuri leidžia kiek betarpiškiau pažvelgti į neteisėtos praktikos užkulius. Tai, visų pirma, išlikusi teisminių bylų faktografinė žinija, padedanti atkurti nelegalios medicininės praktikos organizavimo modelį. Periodinės spaudos (*Suvalkietis, Lietuva, Lietuvos aidas, Medicina* ir kt.) publikacijų analizė, neatmetant galimų jos netikslumų ir emociškai persmelkto tendencingumo pavojų, taip pat tampa šaltiniu, suteikiančiu galimybę pažinti skandalingą, o kartais ir šokiruojančią šundaktarių veikimo kasdienybę. Straipsnyje siekiama (1) aptarti šundaktarystės precedentes kaip nelegalios medicinos praktikos fenomeną ir (2) išryškinti bandymus ir kliuvinius įveikti šundaktariavimą.

Legalios medicininės praktikos laukas Nepriklausomoje Lietuvoje

Modernios valstybės formavimasis paskatino poreikį peržiūrėti didžiosios visuomenės ir valstybės procesų, įskaitant ir sveikatos apsaugą, turinį. Pastarosios organizacinis dėmuo tapo intensyviu diskusijų objektu. Nepriklausomos Lietuvos sveikatos apsaugos sistemos organizaciniu branduoliu tapo Vidaus reikalų

ministerijos Sveikatos departamentas. Tiesa, 1918 m. būta siūlyimų steigti ir atskirą Sveikatos apsaugos ministeriją, tačiau Vyriausybėje jiems nebuvo pritarta. Atrodo, kad sveikatos apsaugos kuravimo patikėjimas Vidaus reikalų ministerijai buvo pavaldėtas iš Rusijos imperijos, kurios įstatymais pradiniam sveikatos apsaugos formavimo laikotarpyje buvo remiamasi.

Sveikatos departamentą sudarė trys skyriai: (1) sanitarijos, (2) medicinos ir (3) farmacijos¹. Pabrėžtina, kad sveikatos apsaugos organizacinis modelis Lietuvoje nebuvo vienalytis – dalį Sveikatos departamento funkcijų buvo perėmę jo „konkurentai“: (1) Krašto apsaugos ministerija – jos sanitarijos skyrius rūpinosi karių sveikata, ji turėjo savo žinioje Karo ligoninę, karo gydytojus, sanitarines kuopas, ambulatorijas; (2) Susisiekimo ministerija rūpinosi Susisiekimo ministerijos tarnautojais ir jų šeimomis, turėjo savo ligoninę, ligonių kasą, sanitarinę tarnybą; (3) Teisingumo ministerija rūpinosi jos pavaldume esančių įkalinimo įstaigų kalinių sveikatos reikalais, turėjo kalėjimų ligonines; (4) Švietimo ministerija – jai priklausė mokyklų sanitarijos ir moksleivių sveikatos reikalai, turėjo mokyklų gydytojus². Po šiuo organizaciniu skėčiu sutilpo tiek pavaldėtos ligoninių ir kitų gydymo institucijų tinklas, tiek ir vėliau atsiradę jo dariniai. Nepriklausomoje Lietuvoje sveikatos priežiūros ir gydymo įstaigų tinklas nebuvo pradėtas kurti „nuo nulio“. Dalis ligoninių buvo pastatytos dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą. 1915 m. šalį okupavusi Vokietija dar įkūrė ligoninių. 1918 m. pradžioje praktiškai visose apskrityse (tuo metu jų buvo 30) buvo po vieną ar net po kelias ligonines. Deja, jau 1919 m. buvo uždarytos šešios ligoninės, iš kurių mažiausios – Rietavo, Skuodo, Švėkšnos – teturėjo vos po 15 lovų. Uždarymo priežastys buvo gydytojų ir lėšų stoka³.

Nepriklausomos Lietuvos ligoninių steigimo strategija apėmė valstybinių, savivaldybių ir privačių ligoninių tinklo plėtrą, jų galimybių palaikymą. 1924 m. Sveikatos departamente pradėta kelti idėja, kad Vyriausybė privalo pasirinkti ir plėtoti vieną iš trijų galimų sistemų: privačių ligoninių, kur visos paslaugos mokamos, ir valstybinių bei savivaldybių ligoninių, kur gydymo išlaidos dalinai arba visiškai yra padengiamos. Trečiasis variantas (savivaldybių) buvo laikomas priimtiniausiu. 1928 m. Lietuvoje veikė 9 valstybės išlaikomos ligoninės (1 075 lovos), 27 savivaldybių (822), Lietuvos Raudonojo Kryžiaus (120), 6 žydų bendruomenių (272) ir 11 privačių (87). Visgi, iki 4 deš. pabaigos situacija dalinai pasikeitė: 1939 m.

1 Išsamiau žr. J. Meškauskas, 1987, p. 293–295.

2 *Ibid.*, p. 289.

3 *Ibid.*

Lietuvoje (be Klaipėdos ir Vilniaus kraštų) buvo 9 valstybinės ligoninės (1 129 lovos), savivaldybių 22 (1 154), privačių 31 (1 305)⁴. Nepaisant to, kad vyravo privačios ligoninės, visgi didesni paslaugų prieinamumą labiau garantavo savivaldybių ir valstybinės ligoninės. Pastebėtina, kad didžioji privačių ligoninių dalis telkėsi Kaune – jų čia veikė 19. 1935 m. iš 20 apskričių tik devyniose veikė privačios ligoninės. Valstybės žinioje buvo ir venerinių ligų (pavyzdžiui, 1937 m. veikė 59 odos-venerinių ligų ambulatorijos⁵), trachomos, tuberkuliozės ir psichinių ligų gydymo įstaigos bei jų valdymas.

Visgi, galbūt svarbiausiu dėmeniu sveikatos apsaugos sistemoje tapo medicininio personalo skaičiaus didinimo, jų kvalifikacijos užtikrinimo ir profesinės saviraiškos galimybių tenkinimo klausimai. 1922 m. buvo suskaičiuota 391 gydytojas, o 1939 m. jų jau buvo 915. Beveik 2,5 karto išaugęs gydytojų skaičius leido sušvelninti gydytojų ir gyventojų santykio disproporciją. Pavyzdžiui, 1922 m. Lietuvoje vienam gydytojui tekdavo 5 000 gyventojų, 1926 m. – 4 489, 1937 m. – 2 958⁶. Tačiau ši pažangos statistika ne visai deramai atrodė kaimyninių valstybių kontekste. Norint palyginti pasakytina, kad 1927 m. Latvijoje vienam gydytojui teko 1 769 gyventojai, 1926 m. Danijoje – 1 521 gyventojas.

Tiesa ir tai, kad atskirais atvejais gydytojų praktika nesusiklostydavo. Pavyzdžiui, gydytojas Balys Guževskis bandė įsitvirtinti Babtuose, tačiau, nesulaukęs savivaldybės dėmesio ir pacientų (į jį buvo kreipiamasi tik kraštutiniu atveju), paliko miestelį. Negaluojuantiems pagalbą čia teikė vaistininkas Stasys Saulevičius, neretai tapdavęs terapeutu, chirurgu ar stomatologu. Pirmąją pagalbą teikė ir Muniškių klebonas, dantų traukimo įrankius turėjo ir dantis ištraukdavo Gailiušių dvaro savininkė Pesevičiūtė-Miliušienė⁷. Kvėdarnoje dirbęs gydytojas Stasys Žosinas, greičiausiai, neturėdamas didesnių pajamų iš gydymo, paliko miestelį ir išvyko į Radviliškį⁸. 1924 m. Raguvos valsčiaus taryba skyrė 100 litų per mėnesį stipendiją (nuo 1925 m. sausio 1 d.) gydytojui Abramui Kapelmanui, kad jis apsigyventų Raguvos miestelyje, tačiau miestelėnai greitai juo nusivylė, suabejojo jo kvalifikacija. Valsčiaus taryba paprašė apskrities gydytojo ir Sveikatos departamento atimti iš Kapelmano praktikos teisę valsčiuje⁹. 1938 m. Gruzdžių valsčiaus taryba nutraukė

4 *Ibid.*, p. 297–298, 305.

5 *Ibid.*, p. 284.

6 *Ibid.*, p. 280.

7 D. Šniukas, 2017, p. 916–917.

8 K. Misius, 2004, p. 422.

9 R. Čepas, 2001, p. 248.

sutartį su gydytoju Česlovu Kocėnu „dėl daugelio neleistinų kaip gydytojui pasielgimų su ligoniais“, mat „žiauriai elgiasi su ligoniais, beturčius apžiūri labai menkai“¹⁰. Pasitaikanti gydytojų migracija buvo nulemta pelningesnės praktikos vilionių, o kai kada atliekamo darbo trūkumai nestiprino gydytojų įvaizdžio, menkino jų autoritetą ir pasitikėjimą jais.

Gydytojų krūvį iš dalies lengvino felčerių, gailėstingųjų seserų ir akušerių paslaugos. Jų gretos taip pat pildėsi: 1929 m. Lietuvoje darbavosi 75 akušerės ir 50 medicinos seserų, 1937 m. – atitinkamai 556 ir 487. Būtent jų ir felčerių pagalba buvo labiausiai prieinama – jie gyveno pacientams artimesnėje aplinkoje ar didesniuose miesteliuose, jų paslaugos buvo pigesnės. Kai kada šia „žemesniąja“ gydymo grandimi dargi labiau pasitikėta. Pavyzdžiui, Ramygaloje labai vertintas felčeris Bizdonas – buvęs prieinamas visiems ir dieną, ir naktį. Manyta, kad jis savo žiniomis nenusileidęs Belazaravos dvare dirbusiam gydytojui, kuris pas ligonius į namus vykdavęs retai¹¹. Lazdijuose garsėjo felčeris Stančikas, kai kada padėdavęs daugiau nei čia rezidavę jauni gydytojai¹². Kartenoje gyventojai kreipdavosi į felčerį J. Veblauską, nes gydytojas miestelyje atsirado tik 1938 m.¹³

Medicininės praktikos teisinis reglamentavimas, išgryninęs vertimosi ja taisyklės, nustatęs pacientų gydymo įstaigose tvarką ir pačių gydymo įstaigų administravimą ir funkcijas, kurtas per visą tarpukario laikotarpį¹⁴. Ypač svarbiu postūmiu plėtojant medicininių paslaugų prieinamumą miesteliuose tapo 1938 m. Kaimo gyventojų sveikatos reikalams rūpinti įstatymas, numatęs sveikatos punktų tinklo plėtojamą. Jų būstinėmis tapo miesteliai. Punktuose buvo užtikrinama nemokama pagalba nepasiturintiems ligoniams, o pasiturintiems – pagal numatytą mokėstį. 1938 m. gruodį Lietuvoje veikė 144 punktai, 1940 m. – 180. Buvo numatytos subsidijos gydytojams ir akušerėms, nustatytos kainos už suteiktas medicinines paslaugas.

10 D. Šniukas, 2009, p. 500.

11 J. Nemanis, 2016, p. 295.

12 I. M. Poviliūnienė, 2013, p. 40.

13 J. Kanarskas, 2012, p. 178.

14 „Medicinos praktikos teisių Lietuvoje įstatymas“, in: *Vyriausybės Žinios*, 1921, nr. 56, p. 4–5; „Medicinos, veterinarijos, farmacijos ir odontologijos praktikos teisių įstatymas“, in: *Ibid.*, 1925, nr. 190, p. 7; „Gydytojų praktikai atlikti taisyklės“, in: *Ibid.*, 1932, nr. 384, p. 3–4; „Ligoninių įstatymas“, in: *Ibid.*, 1935, nr. 498, p. 1–2; „Medicinos gydytojų praktikos įstatymas“, in: *Ibid.*, p. 2–4; „Kaimo gyventojų sveikatos reikalams rūpinti įstatymas“, in: *Ibid.*, 1938, nr. 597, p. 1; ir kt.

„Neaukštas šundaktarystės dangus“, arba įtikėjusiųjų savo galiomis apžavų spindesys ir skurdas

Šundaktarystės fenomenas (kaip ir asmeninės savigydos) turėjo galias skleidimosi tradicijas. Viešajame diskurse cirkuliavusi *šundaktario* sąvoka buvo plati ir apėmė skirtingas tariamų gydytojų kategorijas – tai galėjo būti ne tik įvairūs šarlatanai, burtininkai, žolininkai, bet ir homeopatai, abortų darytojai, vadinamosios *bobutės*, nelegalūs dantų gydytojai ir t. t. Jų teikiamų paslaugų ir naudojamų metodų įvairovė taip pat buvo išpūdinga, kartais šokiruojanti. Dusetų šundaktaris Jonas Vadišius paralyžiuotuosius esą guldydavo ant skruzdėlyno¹⁵; po Lietuvą blaškėsis šundaktaris, pasivadinęs Malinari, pirštais traukdavo dantų šaknis¹⁶; pasitaikydavo ir atvejų, kai buvo duodami valgyti esą užkalbėti duonos gabalėliai¹⁷; pacientai gydyti spalvotais skysčiais ir burtais¹⁸. Bene pirmąja Lietuvoje plačiai nuskambėjusia šundaktario istorija tapo 1922–1923 m. Igno Grubliausko atvejis. Jis išsamiai aprašytas to meto spaudoje. Teigta, kad Raseinių apskrityje Grubliauskis žmones gydydavęs bučiniais (bučiuodavo jų žaizdas), poteriaudamas, ragaudamas seiles¹⁹. Laikraštyje *Suvalkietis* pasakota, kad žinia apie esą aklą, tačiau išvaizdų, užkalbėjimais, masažais ir voniomis gydantį daktarą greitai pasklido po apylinkę. Teigta, kad jo paslaugos sulaukė didžiulio moterų dėmesio: „Marcelės, Terės, Cilės ir kitos pradėjo misti „stebūklais“, o šeimos reikalų nežiūrėjo.“ Vis dėlto vėliau gydytis stebuklingais masažais panoro ir vyrai: „kada pamatė, kad šis gydytojas pinigų ima tik už vaistus, tai žiūrėdami kaip švelniai jis glamonėja kokią Agnieškėlę pradėjo ir juos imt pagunda leisti savo kūną jam pakontroliuoti“. Tačiau didžiausio spaudos dėmesio sulaukė „kolektyvinio gydymo seansas“, kai Lazdijų moterys nusirengusios iki „Jievos kostiumo“ su šiuo šundaktariu maudėsi pirtyje. Šio „rojaus vakaro“ metu „prasidėjo įdomesnių poniucių „masažavimas“ ir kitoks bacilų naikinimas“²⁰. Anot straipsnio autoriaus, „[v]isos istorijos rezultate Lietuva turi liūdną gyvenimo pamoką, o užmirštieji Lazdijai daugybę kalbų, pletkų ir pikantiškų anekdotų“²¹. Į Mišniūnus iš Kavarsko atsibasčiusi „daktarka“ visas ligas, nuo tuberkuliozės iki epilepsijos, gydė tuo pačiu metodu: „pasiguldydavo

15 „Šundaktariavimas“, in: *Medicina*, 1938, nr. 4, p. 387.

16 „Šundaktariavimas“, in: *Ibid.*, 1928, nr. 8, p. 579.

17 „Šundaktarystė Lietuvoje“, in: *Ibid.*, 1922, nr. 9–10, p. 516.

18 „Šundaktariavimas“, in: *Ibid.*, 1937, nr. 12, p. 1050.

19 K. Skrupskelis, 2015a, p. 88.

20 Vincentas, „Rasputiniškas“ gydytojas Lazdijuose“, in: *Suvalkietis*, 1931, nr. 1 (37), p. 2.

21 *Ibid.*, nr. 2 (38), p. 2.

kiekvieną ligonį į lovą, uždėdavo ant pilvo akmenį, plytą, didelę puodynę, arba kitam ir seną šluotražį ir pati užsilipus ant pilvo niūrkydavo su keliais ir rankomis“. Po tokių procedūrų pacientai, atrodo, ne tik nepasveikdavo, bet dar ir apsirgdavo viduriavimu²². 1934 m. žurnalo *Sekmadienis* korespondentas apsilankęs pas šundaktarį Skirsnemunėje susidūrė su savotišku burtininku. Šis galėdavęs ligoniui duoti „devynių rubežių raganų aliejaus“ arba gydydavo skaitydamas užkalbėjimus iš „čirtknygės, septyniom pečvietom užpečvietytos“²³.

Natūralu, kad didesnio dėmesio susilaukdavo būtent šokiruojantys ar pikantiški gydymo metodai. Neatmestina, kad dalis istorijų spaudoje buvo tyčia pagražinamos, todėl tokios publikacijos gali sudaryti gana iškreiptą išpūdį apie nelegalios medicinos praktikos formas. Šundaktarių taikyti metodai dažniausiai būdavo gana banalūs ir paprasti, apimantys gydymą medikamentais ar priemonėmis, jų pačių vadintomis homeopatija. Nors šis gydymo būdas anuomet ir vertintas skeptiškai, dangstymasis homeopatija buvo gana paplitęs. Lietuvoje visgi veikė dvi homeopatinės vaistinės, o 1935 m. Kaune buvo atidaryta ir homeopatinė ambulatorija²⁴. Spaudoje vis pasirodydavo pranešimų, kad šundaktariai homeopatijos priemonėmis, duodami „kažkokių lašų (užlašinus ant cukraus) ar homeopatiškų žirnelių“²⁵, žmones gydo ir provincijoje. Kai kurie šundaktariai įsidrąsindavo patys išrašinėti receptus pacientams, nors tokios teisės neturėjo. Tokia praktika Biržuose kaltintas šundaktaris Vitoldas Brinklis teisinosi, kad receptą veikiausiai išrašė būdamas girtas²⁶, o telšiškis Stasys Pušnėris teigė, kad jis ne išrašė, o tik perrašė labai seną receptą, kurio jau nebebuvo įmanoma įskaityti²⁷. Tad dalis šundaktarių, atvirkščiai, nei gali pasirodyti iš šokiruojančių spaudos publikacijų, gydė ne savo pačių išgalvotais metodais, o vaistinėse esamais vaistais.

Įsitikinę savo gebėjimais vadinamieji homeopatai kai kuriais atvejais kreipdavosi į Sveikatos departamentą, prašydami jų veiklą pripažinti legalia. Užvenčio valsčiuje gyvenęs Juozapas Bumblauskis tikino šiais metodais gydantis jau nuo 1911 m.: „turiu pakankamai praktikos, nes vaistus ir knygą prieš karo ėmiau iš Adesos, nuo gydytojaus Koretkevičio, bet po karės ėmiau vaistus iš Kauno homeopatijos

22 Bastūnas, „Nepaprasti įvykiai. Mišnūniai, Šešuolių val.“, in: *Ukmergiėčių balsas*, 1926, nr. 8, p. 5.

23 H. Trakutis, „Pusvalandis pas kaimo šundaktarį“, in: *Sekmadienis*, 1934, nr. 42 (346), p. 3.

24 K. Skrupskelis, 2015a, p. 85.

25 „Šundaktariavimas“, in: *Medicina*, 1934, nr. 12, p. 754.

26 Biržų apylinkės teismo baudžiamoji byla, in: Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau – LCVA), f. 1387, ap. 2, b. 8, l. 8.

27 Telšių apskrities Telšių nuovados Taikos Teisėjo kriminalinė byla, in: *Ibid.*, f. 1662, ap. 2, b. 461, l. 23.

vaistinės“²⁸. Bumblauskiui, kaip ir kitiems tokiems interesantams bei tokiais atvejais, Sveikatos departamentas pateikė lakonišką atsakymą – „gydyti homeopatija gali tik gydytojas“²⁹. Taigi dalis šundaktarių siekė legalizuoti savo veiklas (tik spėtina, kad tokių būta nedaug). Už vertimąsi nelegalia praktika Kėdainiuose kalintas Vincas Martusevičius Sveikatos departamento valdininkus bandė įtikinti, kad jis iš tiesų sėkmingai gydo „Gipnotizmo, Magnetizmo, Ostoizmo, Terrapijos įkviepimo“ ir psichoterapijos metodais³⁰. Sveikatos departamentą pasiekė ir Šančiuose gyvenusios Dorotos Braševičienės prašymas. Ji tikėjosi gauti leidimą gydyti ne tik žmones, bet ir gyvulius. Savo gebėjimus ši moteris buvo pasiryžusi įrodyti ir praktikoje – prašė atsiųsti pasiutligę sergantį žmogų ar gyvulį, kurį galėtų išgydyti per dvi paras³¹.

Šundaktarių armiją didino abortininkai, turėję nemenką paklausą, kuri nemažėjo nepaisant neigiamų tokios praktikos padarinių (mirčių, sužalotų moterų ir naujagimių). Nėštumo nutraukimas buvo nelegalus, tad sunkioje padėtyje atsidūrusioms merginoms ir moterims tekdavo kliautis ne gydytojų, o įvairių šundaktarių paslaugomis. Ši problema žurnale *Medicina* fiksuota jau 1920 m.: „Abortų darymas virsta tokia paprasta operacija, visoki šarlatanai ir bobutės be jokios atodairos ir baimės ją daro tiek daug, jog abortų darymas atrodo lyg turėtų pripažintas pilietybės teises.“³² Vėliau periodiškai pasirodydavo žinių apie abortų metu mirusias pacientes ir teisiama *abortininkes*. Prano Mažylio teigimu, 1933 m. Lietuvoje galėjo būti padaryta net 20 000 abortų³³. Omenyje turint šią gausą, paviešinti atvejai apie „nuvartytas į kapus pacientes“³⁴ ar Kaune veikusį abortų „sindikata“³⁵ tampa tik pavienėmis iliustracijomis, neleidžiančiomis susidaryti aiškesnio vaizdo apie galimą tokios procedūros mirtingumą. Tam tikrų pokyčių šioje srityje įnešė 1935 m. priimtas įstatymas, pagal kurį legaliai abortus buvo leidžiama atlikti nusikaltimo aukomis tapusioms moterims arba tokiais atvejais, kai nėštumo nutraukimas buvo būtinas gelbstint moters sveikatą ir gyvybę³⁶. Tačiau, net ir esant

28 Juozapato Bumblauskio prašymas Sveikatos departamentui, 1927 m., in: *Ibid.*, f. 380, ap. 1, b. 886, l. 43.

29 Sveikatos departamento atsakymas Juozapatui Bumblauskiui per Šiaulių miesto ir apskrities viršininką, 1927 m., in: *Ibid.*, l. 41.

30 „Dar vienas šundaktaris“, in: *Medicina*, 1922, nr. 11–12, p. 583–584.

31 Dorotos Braševičienės prašymas Sveikatos departamentui, 1923 m., in: LCVA, f. 380, ap. 1, b. 134, l. 146.

32 Lašas Vladas, „Gydytojų suvažiavimui besitariant“, in: *Medicina*, 1920, nr. 2, p. 44.

33 K. Skrupskelis, 2015a, p. 85.

34 „Šundaktariavimas“, in: *Medicina*, 1935, nr. 7, p. 545.

35 K. Skrupskelis, 2015a, p. 86.

36 M. Mataitytė, 2019, p. 183.

tokioms išimtimis, erdvės nelegaliems abortams liko apščiai. Manytina, kad absoliuti dauguma tokių atvejų, net ir pasibaigdavusių mirtimi, ne tik nesulaikdavo spaudos dėmesio, bet ir buvo tyliai užglaiستomi aplinkoje, kurioje įvyko.

Nelegalių medicininių praktikų įveika: pakeliui su Don Kichotu ir be jo

Minimų praktikų vykdytojai nebuvo saugūs – baudžiamosios atsakomybės vėždas juos persekiojo nuolat. Pavyzdžiui, per 1930 m. pirmąjį pusmetį už nelegalią medicinos praktiką buvo nubausta 19 žmonių (iš jų du kunigai)³⁷. Spauldoje teigta, kad kiekviename valsčiuje galėjo būti po tris ar keturis šundaktarius³⁸. Kova su jais daugiausia buvo pavesta apskričių gydytojams, tikslą kovoti su nelegaliomis medicinos praktikomis buvo išsikėlusios ir įvairios medikų organizacijos, pavyzdžiui, Lietuvos gydytojų draugijų sąjunga, Panevėžio gydytojų draugija, Kauno gydytojų sąjunga³⁹. Apskričių gydytojai ne tik surašydavo skundus, bet ir iš apylinkėse veikusių šundaktarių kartais reikalaujavo raštiškų pasižadėjimų daugiau nebegydyti⁴⁰.

Daug kas priklausydavo nuo pačių medikų ryžto ir valios kovoti su šiomis žalingomis praktikomis. Pavyzdžiui, Utenos apskrities gydytojas net trejus metus iš eilės rašė skundus kreipdamasis į teismą dėl „nepataisomo recidivisto šundaktario“ Stasio Žilėno. 1934 m. šis buvo nuteistas lygtinai, tačiau ir toliau užsiiminėjo gydymu, dėl to 1936 m. nuteistas dviem savaitėms arešto. Žilėnas prašė bausmės vykdymą atidėti, kol ūkyje baigsis vasaros darbai, o galiausiai nuo jos buvo visiškai atleistas prezidento Antano Smetonos pasirašytu malonės aktu⁴¹. Galima spėti, kad tokia netikėta įvykių eiga ne tik žmogiškai nuvylė su šundaktariavimu kovojusį Utenos apskrities gydytoją, bet ir nesuteikė papildomos motyvacijos dar ryžtingiau tęsti kovą su nelegalia medicinos praktika. Apie 1920 m. Baisogaloje atsirado „daktaras“ Krauzas-Kreizas, iš pradžių „gydęs“ pigiai, o vėliau lupęs negailestingai. Kėdainių apskrities viršininkas Sveikatos departamentui rašė, kad „daktaras“ „yra beraštis, 1920 m. buvo kaltinamas nunuodyme ligonio, kuriam davinėjo „vaistus“, pagamintus

37 „Šundaktariavimas“, in: *Medicina*, 1930, nr. 10, p. 72–73.

38 A. Šidlauskas, „Šundaktariai ir burtininkai Lietuvoje“, in: *Lietuva*, 1926, nr. 261 (2350), p. 3.

39 J. Meškauskas, 1987, p. 631–632, 642; „Panevėžio Gydytojų Draugijos įstatai“, in: *Medicina*, 1922, nr. 8, p. 430.

40 Biržų apskrities Bir-ų nuovados Taikos Teisėjo kriminalinė byla, in: LCVA, f. 1387, ap. 1, b. 1028, l. 2.

41 Utenos apylinkės teismo baudžiamoji byla, in: *Ibid.*, f. 486, ap. 1, b. 7, l. 2, 83; b. 9, l. 44, 54, 58; ir kt. (b. 7, 8, 9).

ant sutrintų geldelių [...] ir toje byloje sėdėjo kalėjime apie keturis mėnesius. 1922 m. buvo baustas už neteisėtą gydymą taikos teisėjo.⁴² Šio precedento turinys lyg ir liudytų, kad bausmės ne visada atgrasė tokius „daktarus“ nuo tolesnio praktikavimo.

Skundus dėl vertimosi nelegalia medicinos praktika teisės saugos institucijoms dažnai surašydavo ne tik apskričių gydytojai, bet ir akušerės, felčeriai, vaistininkai. Akušerė Stefanija Danilevičaitė rašte Švėkšnos policijos nuovados viršininkui išvardijo penkias Švėkšnoje ir apylinkėse veikusias „bobutes“, kurios „neturėdamos teisių ir nieko neišmąnydamos vartoja įvairiausias kenksmingas ir gresiančias ligos pavojų priemones nuo ko [jos] net miršta, kitos tampa invalidėm visam amžiui“⁴³. Su nelegaliai veikusia pribuvėja Stefanija Čaplickiene Ukmergėje kovojusios akušerės Linikaitė ir Kovaliauskienė, matyt, norėdamos sustiprinti neigiamą kaltinamosios įvaizdį, pastarąją skunde išvadinusios dar ir „lenkų pavaldinė“⁴⁴. Pažymėtina, kad ši akušerių ir „bobotė“ akistata dar ilgai nesibaigė pirmųjų pergale. Net ir 1939 m. vykusiame akušerių suvažiavime nelegalių pribuvėjų veikla vis dar kelta kaip esminis klausimas, tuokart pasisakyta „už kovos organizavimą su „bobutėmis“ ir atskiros jų veiklą visiškai draudžiančio, įstatymo priėmimą“⁴⁵.

Su neteisėtais savo konkurentais kovojo ir vaistininkai bei felčeriai. Dėl nelegalios medicinos praktikos teistas Motiejus Jaruševičius teigė, kad Pušaloto vaistininkas jam bylas kelia tik todėl, kad jis nesiunčia ligonių vaistų pirkti pas pastarąjį⁴⁶. Tuo tarpu panašaus pobūdžio konfliktas tarp Taujėnų felčerio Petro Klibavičiaus ir tariamo šundaktario Kosto Matuzonio, regis, buvo ne juokais įsismarkavęs. Klibavičius kaltino Matuzoną, kad „jam gydant ligoniai staiga miršta, bet po tokių atsitikimų jis greitai pripuola ir dalyką likviduoja slapta ir tykia“. Pastarasis atsakė skundu, kad felčeris viršija savo paties įgaliojimus ir išrašinėja vaistus, kurių pagal savo pareigas teisės išrašyti neturi. Konfliktui pasiekus aukščiausią tašką Klibavičius Ukmergės apskrities gydytojui pareiškė, kad „pil. Kostas Matuzonis būdamas visuomet neblaiviam stovyje darė savivališkos pas mane kratos ir dar grasino visokiais būdais [...] net gyvybe mano“⁴⁷. Gausūs abipusiai skundai liudija ne tik tarp dviejų pusių tvyrojusią įtampą, bet ir realiai jaustą konkurenciją.

42 O. Strolienė, 2014, p. 645.

43 Akušerės Stefanijos Danilevičaitės pranešimas Švėkšnos Policijos nuovados viršininkui, in: LCVA, f. 380, ap. 1, b. 886, l. 7.

44 Ukmergės apskrities I nuovados taikos teisėjo kriminalinė byla, in: *Ibid.*, f. 1716, ap. 2, b. 513, l. 6.

45 „Akušerės už įstatymą kovai su „bobutėmis“, in: *Lietuvos aidas*, 1939, nr. 325 (4727), p. 7.

46 Pasvalio nuovados Taikos Teisėjo kriminalinė byla, in: LCVA, f. 840, ap. 9, b. 955, l. 8.

47 Petro Klibavičiaus pareiškimas Sveikatos departamentui, 1927 m., in: *Ibid.*, f. 380, ap. 1, b. 886, l. 58; Kosto Matuzonio pasiaiškinimas, in: *Ibid.*, f. 380, ap. 1, b. 886, l. 65; Petro Klibavičiaus raštas Ukmergės apskrities gydytojui, in: *Ibid.*, l. 66.

Ypatingų priemonių imtasi kovojant su nelegaliai dantis gydančiais dantų technikais. Itin aktyviai šį klausimą kėlė Kauno miesto dantų gydytojų sąjunga. Pareiškimuose Sveikatos departamentui jos nariai nesyk vardijo Kaune ir kituose Lietuvos miestuose besidarbuojančius apsišaukėlius⁴⁸, o tarp veiksmingų priemonių kovai su jais nurodydavo ir draudimą dantų technikams gatvėje kabinti iškabas: „Kaip parodė patyrimas, iškabos dantų technikui reikalingos tik pritraukti publikai, vadinasi, užsiimti dantų gydymu.“⁴⁹ Akcentuotina, jog tokie nelegalūs „dantų gydytojai“ veikė ne tik tuometėje sostinėje. Pavyzdžiui, Biržuose ir Pasvalyje darbavosi dantų technikas Samuelis Orlovskis, kurio žmona iš tiesų buvo dantų gydytoja, tačiau pacientų priėmimu kai kuriais atvejais užsiimdavo ir jis pats. Anoniminiame laiške Panevėžio prokurorui buvo teigiama, kad dėl Orlovskio veiklos „daug kas dejuoja, bet niekas neišdrįsta skųstis“. Regis, toks teiginys turėjo pagrindo. Vykdamas liudininkų apklausas atsirado bent keli nukentėjusieji, pavyzdžiui, Kazė Bilevičienė teigė, kad aptariamasis šundaktaris „dantį labai blogai traukė, nes betraukdamas išplėšė šmotą lūpos“, o bent dvi moterys teigė panašių procedūrų metu iš skausmo netgi nualpusios. Galiausiai Biržų apylinkės teismas nubaudė Orlovskį šešiais mėnesiais kalėjimo ir 1 000 litų bauda, tačiau Panevėžio apygardos teismas bausmę sumažino iki trijų mėnesių laisvės atėmimo, jos vykdymą atidedant lygtinai⁵⁰. Pažymėtina, kad maksimali bauda, kuri galėjo būti paskirta teisiamiesiems pagal Baudžiamojo statuto 195 straipsnį, siekė 1 500 litų, be to, galėjo būti skiriamas areštas arba kalinimas kalėjime⁵¹. Vis dėlto apygardų teismai buvo linkę apylinkių teismų paskirtas bausmes sušvelninti, todėl realiai šundaktariams didesnių nemalonumų dažnai pavykdavo išvengti.

Išviešinti visus krašte veikusius šundaktarius siekė žurnalo *Medicina* redakcija, tam dedikavusi specialią skiltį „Šundaktariavimas“⁵². Joje pasirodydavo ne tik žinios apie Lietuvoje gydančius apsišaukėlius, bet ir informacija apie panašias problemas svetur. Sveikatos departamentas (greta antireklamos *Medicinoje*) taip pat rūpinosi, kad neteisėtai gydančių apsišaukėlių skelbimai nebūtų publikuojami laikraščiuose – skelbti apie gydymo paslaugas spaudoje buvo galima tik gavus apskrities gydytojo

48 Kauno miesto dantų gydytojų sąjungos pranešimai Sveikatos departamentui, in: LCVA, f. 380, ap. 1, b. 126, l. 1, 9, 33.

49 *Ibid.*, l. 1.

50 Biržų apskrities Biržų nuovados Taikos Teisėjo byla, in: LCVA, f. 1387, ap. 2, b. 9, l. 1, 4, 6, 19, 53, 73, 88.

51 „Baudžiamojo statuto pakeitimas“, in: *Vyriausybės žinios*, 1925, nr. 196, p. 2.

52 „Medicinos“ Redakcija, „Šundaktariavimas Lietuvoje [Pastaba]“, in: *Medicina*, 1934, nr. 3, p. 183.

leidimą⁵³. Visgi efektyviausia kovos su šundaktariavimu priemone laikyta sveikatos paslaugų tinklo plėtra. 1938 m. įsigaliojus Kaimo gyventojų sveikatos reikalams rūpinti įstatymui⁵⁴ ir provincijoje pradėjus steigti sveikatos punktus, spaudoje imta kalbėti apie tariamą pergalę prieš šundaktarius. *Lietuvos aide* rašyta: „Jis daugiau jau nebegydys: supelės jo žolelių rinkiniai, teks užmiršti kerėjimo maldele. Žmonės, net ir vargingiausieji pas jį daugiau nebeužklys. Sveikatos punktas kaimo šundaktarių „paguldė ant menčių“.“⁵⁵ Vis dėlto ir toliau pripažinta, kad šis reiškinys nėra galutinai išstumtas iš kasdienybės, o bene plačiausiai vis dar veikia gimdymus priiminėjančios „bobutės“. Kaip viena iš to priežasčių nurodytas ir gyventojų prietaringumas, manymas, kad gimdyje negali dalyvauti gydytojas vyras, mat tai būtų „griekas smertelinas“ – mirtina nuodėmė⁵⁶. Todėl spaudoje pripažinta, kad „kol kaimo visuomenė šundaktarių atžvilgiu nepakeis savo nusistatymo, vien policinės kovos priemonės nieko nepadės“⁵⁷. Neabejotina, kad 1938–1940 m. besiplečiantis sveikatos punktų tinklas reiškė ir pozityvų postūmį kovoje su nelegalia medicinos praktika, vis dėlto kalbėti apie paskutiniaisiais Nepriklausomybės metais „ant menčių parverstą šundaktarių“ būtų per drąsu.

Ir visgi be jų neapsieinama: visuomenės refleksijos ir nuostatos dėl šundaktariavimo praktikos

Tiek skelbtos, tiek neskelbtos dokumentikos, periodinės spaudos publikacijų analizė leidžia kelti prielaidą, kad šundaktarių paslaugos buvo priimtinos ir populiarios, pažymint, kad pas juos žmonės plūdo „kaip per atlaidus“ ar važiavo „vagonais“⁵⁸. Spaudoje teigta, kad dėl pacientų gausos Treigių šundaktarė „namuose turi įsitaisiusi net ligoninę“⁵⁹, o Žeimelio šundaktaris esą buvo toks populiarius, „jog dėl jo Žeimelyje negalys net med. gydytojas išgyventi“⁶⁰. Regis, tokios publikacijos apie šundaktarių

53 „Gydytojų reikalai [Mediciniško pobūdžio skelbimų klausimu]“, in: *Medicina*, 1928, nr. 7, p. 514.

54 „Kaimo gyventojų sveikatos reikalams rūpinti įstatymas“, in: *Vyriausybės žinios*, 1938, nr. 597, p. 1.

55 M. I., „Ar įstengs akušerė nugalėti kaimo bobutę?“, in: *Lietuvos aidas*, 1938, nr. 480 (4289), p. 5.

56 Alb. Valentinas, „Pas kaimo „daktarus“ (Reportažas iš pilko gyvenimo)“, in: *Vakarinis / Lietuvos aidas*, 1939, nr. 238 (4640), p. 2.

57 J. Undraitis, „Šundaktarių pragaištingumas“, in: *Policija*, 1938, nr. 14 (282), p. 265–266.

58 „Šundaktariavimas“, in: *Medicina*, 1934, nr. 7, p. 429; Jonas Kairiūkštis, „Stebuklingo“ daktaro klausimu“, in: *Lietuva*, 1922, nr. 233 (1055), p. 2–3.

59 V. N., „Provincija. Stebuklinga gydytoja“, in: *Lietuva*, 1926, nr. 167 (2256), p. 5.

60 „Šundaktariavimas Lietuvoje“, in: *Medicina*, 1934, nr. 3, p. 183.

sulaukiamą pacientų gausą nebuvo iš piršto laužtos. Panašios tendencijos atsispindi ir nagrinėjant teismų bylas bei teisės saugos surinktus duomenis. Pavyzdžiui, Kazys Baliūnas tvirtino, kad susirgus seseriai į Skultiškių kaimo šundaktarį Kazį Kizą jam patarė kreiptis kaimynai⁶¹, o liudydamas apie Daukučių kaimo šundaktarį Motiejų Jaruševičių Antanas Jasiūnas teigė: „apylinkėje visi yra įtikėję Jaruševičiui ir daug labai žmonių pas jį kreipiasi ir visi jį giria“⁶². Turint omenyje šundaktarių paslaugų populiarumą nenuostabu, jog sulaukę teisinių nemalonumų jie galėdavo tikėtis bendruomenės paramos.

Pasitikėjimas tariamais gydytojais pasireiškėdavo gyventojų peticijomis, rašteliais apie sėkmingą gydymą ir pan. Minėtasis Motiejus Jaruševičius 1933 m. pats parūpino 20 žmonių paliudijimus apie veiksmingą gydymą, o pareiškimą dėl jo nekaltumo pasirašė apie 140 žmonių⁶³. Pažymėtina, kad nemaža dalis paliudijimus pateikusių asmenų buvo beraščiai arba vos raštingi. Pavyzdžiui, Bairiūnaite pasirašiusi moteris tvirtino šitaip: „Aš savo parašo tvirtinu kada jemiau vaisto iš ukininka motiejės Jaroševičius Daukučio kaimo Pušaloto valsčios vaistai mačija emiau daug kartu. Ant cukro homeopatijos vaistai atliginimo nepaeme.“⁶⁴ Iš esmės ta pati mintis atsikartojo ir kituose paliudijimuose – Jaruševičiaus parūpintas „cukrelis“ padėjo, o pinigų už paslaugas jis neėmė⁶⁵. Kitu atveju stodami tariamoms homeopatėms Bertos Borumaitės pusėn peticiją dėl jos nekaltumo 1928 m. pasirašė daugiau kaip 170 Mažeikių apylinkių gyventojų, kurie nesulaukę atsakymo iš Sveikatos departamento nutarė kreiptis į prezidentą: „Mes savo didžiam rūpesty turime vienintelę viltį Jūsų Ekscelencijos, kaip Valstybės Galvos, mielaširdystėje ir teisingume ir dėl to prašome Jūsų parėdymo, kad tas reikalas būtų teisingai išspręstas ir geradėjai vėl būtų grąžinta galimybė gydyti pavargėlius.“⁶⁶ Panašių atvejų būta ir daugiau, tačiau kaip išskirtinis gali būti paminėtas 1922 m. Gabrielės Petkevičaitės-Bitės kreipimasis dėl dvarininkės homeopatės Konstancijos Bogdanovičienės, prašant panaikinti jai skirtą baudą. Žymi visuomenininkė ir politinė veikėja teigė, kad Bogdanovičienė homeopatija gydė be jokio atlygio, vietos gydytojai to nedraudė, ji laikėsi higienos taisyklių, dalijo žmonėms patarimus, o prireikus finansuodavo ir jų gydymą, be to, nors ir kilusi iš Lenkijos, ji esą brangino ryšius su lietuviais ir palaikė jų tautinius

61 Biržų apskrities Biržų nuovados Taikos Teisėjo kriminalinė byla, in: LCVA, f. 1387, ap. 1, b. 1028, l. 9–10.

62 Pasvalio nuovados Taikos Teisėjo kriminalinė byla, in: *Ibid.*, f. 840, ap. 9, b. 955, l. 7–8.

63 Panevėžio apskrities III nuovados Taikos Teisėjo kriminalinė byla, in: *Ibid.*, b. 804, l. 71–72.

64 *Ibid.*, l. 35.

65 *Ibid.*, l. 29–48.

66 Mažeikių apylinkių gyventojų prašymas Sveikatos departamentui, 1928 m., in: LCVA, f. 380, ap. 1, b. 886, l. 36–37; Mažeikių apylinkių gyventojų prašymas Prezidentui, 1928 m., in: *Ibid.*, l. 22.

siekius. Pabrėždama, kad „visoje šalyje pilna šundaktarių daug prastesnės rūšies“, Petkevičaitė-Bitė prašė pasigailėti šios „nelaimingosios“⁶⁷.

Kodėl šundaktarių paslaugos Lietuvoje vis dar sulaukia gyventojų susidomėjimo ir palaikymo, bandyta apžvelgti periodinėje spaudoje. 1930 m. *Lietuvos aide* teigta, kad „mes paprastai tai laikome mūsų neaukštos kaimo kultūros požymiu“⁶⁸. Pažymėtina, kad šis vertinimas iš esmės nepasikeitė per visą Nepriklausomybės dvidešimtmetį. Dar 1922 m., aptardamas I. Grubliausko istoriją, gydytojas Jonas Kairiūkštis rašė: „Matyt, dar neperaukštas pas mus švietimo laipsnis, jei suirusio proto žmogus [...] gali sėkmingai liaudy veikti.“⁶⁹ Spaudoje pažymėta, kad šundaktarių apgaulėms pasiduoda būtent „tamsesnieji žmonės“⁷⁰, o net ir 1939 m. teigta: „[...] žmonės, tieką laikų pratę kovoti su ligomis savotiškais būdais, ne taip jau greit gali visu tuo nusikratyti. Visokie burtai, „bobų žolelės“, bei šundaktariai tebeturi savo įtaką.“⁷¹ Būta ir šundaktariavimu užsiėmusių kunigų (pavyzdžiui, Šlavantų klebonas Jonas Juodviršis⁷²). Spaudoje pasirodydavo ir žinučių apie šundaktarius palaikančius valdžios atstovus, jų paslaugomis besinaudojančius inteligentus ar „aukštas ir garbingas vietas“ užimančius asmenis⁷³. Tad dėl šundaktarių populiarumo kaltinti vien prastą žmonių išsilavinimą ir prietaringumą reikštų problemos suprimityvinimą. Faktorių, lėmusių sėkmingą nelegalios medicinos praktikos gyvavimą, būta kur kas daugiau.

Manytina, kad neretai ieškoti greičiau ir pigiau prieinamos medicinos pagalbos kaimų gyventojus vertė ne tik neišplėtotas medicinos įstaigų tinklas ar gydytojų stygius, bet ir ekonominės priežastys – medicininių paslaugų kainos ir pan. 1932 m. straipsnyje „Sveikatos reikalų sutvarkymo klausimu“ daktaras Maciūnas pastebėjo, kad, prireikus gydytoją pasikviesti iš miesto į kaimą, tai „labai brangiai

67 Gabrielės Petkevičaitės-Bitės prašymas Sveikatos departamentui, 1922 m., in: LCVA, f. 380, ap. 1, b. 134, l. 130.

68 Špokas, „Šundaktarių Vokietijoje yra per 10.000“, in: *Lietuvos aidas*, 1930, nr. 212 (993), p. 6.

69 Jonas Kairiūkštis, „Stebuklingo“ daktaro klausimu...“, p. 3.

70 A. Šidl-kas, „Šundaktariai ir burtininkai...“.

71 Alb. Valentinas, „Pas kaimo „daktarus“...“.

72 Šio klebono atveju žinoma, kad jis net tris kartus buvo „patrauktas tieson“. Du kartus nenubaustas, nes nebuvo įrodyta, kad už gydymą ėmęs atlygį. Trečią kartą, 1934 m. mėnesį, nubaustas sąlyginai dviem savaitėms kalėjimo. Tačiau tai nesumažino Juodviršio populiarumo. Nors ant klebonijos „pryšakinių“ durų buvo iškaba „ligoniai nepriimami“, vis dėlto ligoniai ėję pro užpa-kalines duris. I. M. Poviliūnienė, 2013, p. 38; „Šundaktariavimas Lietuvoje“, in: *Medicina*, 1934, nr. 3, p. 183.

73 „Gydytojų kongresai, suvažiavimai ir susirinkimai [K. Gyd. Są-gos rezoliucija Grubliausko klau-simu]“, in: *Medicina*, 1922, nr. 11–12, p. 577–578; „Šundaktariavimas“, in: *Medicina*, 1934, nr. 4, p. 243; Vincentas, „Rasputiniškas“ gydytojas Lazdijuose...“.

kaštuoja“, yra vietovių, kuriose gydytojo tenka ieškoti ir 30 km spinduliu, todėl kai kurie provincijos gyventojai yra priversti gydytis namuose ir neretai lieka be jokios medicininės pagalbos⁷⁴. Atsakydamas į Maciūno išdėstytus pastebėjimus daktaras Jarašius sutiko, kad „ne tik beturčiui, bet ir pasiturinčiam kartais ligoninė sunkiai pasiekiamą“, nors problemų sprendimo būdą ir įsivaizdavo kiek kitaip, prieštaraudamas medicinos pagalbos punktų steigimo idėjai ir siūlydamas visų pirma plėsti ligoninių tinklą⁷⁵. Tuo tarpu taip pat atkreipdamas dėmesį į prastą kaimo gyventojų sveikatos reikalų padėtį daktaras Mikulskis manė, kad „mes galėtume nugalėti atstumą ir kaimą prie ligoninės pritraukti tiksliai ir moderniškai suorganizuotu susisiekimu“, todėl siūlė įsigyti „sanitarinių automobilių“, kurių svarbą prilygino miestuose ugnį pažabojančioms gaisrinės mašinoms⁷⁶.

Išvados

Per visą Nepriklausomybės dvidešimtmetį greta valstybinės ir privačios medicinos Lietuvoje egzistavo ir šešėlinė – nelegalių medicinos paslaugų pasiūla:

1. Nelegali medicinos praktika Pirmojoje Lietuvos Respublikoje buvo gana paplitęs reiškiny, apėmęs platų veiklų spektrą, kuriame ryškiausiai išsiskyrė aiškesniais įrodymais nepagrįstų gydymo praktikų taikymas, nelegalus gydymas medikamentais, homeopatija, abortų darymas ir apsišaukėliškos praktikos, neteisėtai savinantis gydymo teises.

2. Kovoje su šundaktariavimu reikšmingiausią vaidmenį (greta teisėsaugos institucijų) atliko Sveikatos departamentas ir legaliai praktikuojantys gydytojai, akušerės, felčeriai, vaistininkai. Pastarųjų veiksmai pripažintini profesinio prestižo gynimo aktais. Paskutiniaisiais Nepriklausomybės metais pradėtas formuoti sveikatos punktų tinklas sudarė palankesnes prielaidas nelegalių medicinos praktikų eliminavimui miesteliuose ir jų apylinkėse.

3. Šundaktariavimo reiškinys turėjo atramą visuomenėje, tokios paslaugos buvo paklausios, tačiau sąlyginis jų populiarumas negali būti aiškinamas vien provincijos žmonių išsilavinimo stygiumi ir prietaringumu. Palankią terpę šundaktarių veiklai sudarė ne tik žmonių įsitikinimai, bet ir legalių medicinos paslaugų pasiūlos trūkumas bei dalies gyventojų per menkos materialinės galios, siekiant kvalifikuotos medicininės pagalbos.

74 Maciūnas, „Sveikatos reikalų sutvarkymo klausimu“, in: *Savivaldybė*, 1932, nr. 1 (104), p. 4–6.

75 Jarašius, „Kaip sutvarkyti medicinos pagalbos tiekimą“, in: *Ibid.*, 1932, nr. 4 (107), p. 2–4.

76 J. Mikulskis, „Kaimui reikia sanitarinių automobilių“, in: *Ibid.*, 1934, nr. 1 (128), p. 5–6.

Bibliografija

- Čepas R., 2001 – Ričardas Čepas, „Raguvos valsčiaus savivaldybė 1918–1940 m.“, in: *Raguva (Lietuvos valsčiai*, kn. 8), sud. Romaldas Samavičius, Vilnius: Versmė, 2001, p. 213–255.
- Kanarskas J., 2012 – Julius Kanarskas, „Kartenos valsčius XIX a. – XX a. pirmojoje pusėje“, in: *Kartena (Lietuvos valsčiai*, kn. 25), sud. Bronė Butkuvienė, Virginijus Jocys, Vilnius: Versmė, 2012, p. 152–191.
- Mataitytė M., 2019 – Miglė Mataitytė, „Abortų problema Lietuvoje 1919–1940 metais: tarp teisės ir moralės“, in: *Kauno istorijos metraštis*, 2019, nr. 17, p. 179–195.
- Meškauskas J., 1987 – Juozas Meškauskas, *Lietuvos medicinos istorija: medicinos mokslas, gyventojų medicininio ir socialinio aprūpinimo istorinė ir dokumentinė apžvalga*, Chicago: Pasaulio lietuvių gydytojų sąjunga, 1987.
- Misius K., 2004 – Kazys Misius, „Keletas žodžių apie medicinos pagalbą Kvėdarnoje iki 1940 metų“, in: *Kvėdarna (Lietuvos valsčiai*, kn. 10), sud. Kazys Misius, Albina Auksoriūtė, Povilas Krikščiūnas, Vilnius: Versmė, 2004, p. 419–424.
- Nemanis J., 2016 – Jonas Nemanis, „Žmonių gydymas Ramygalos valsčiuje“, in: *Ramygala (Lietuvos valsčiai*, kn. 33), sud. Gražina Navalinskienė, Vilnius: Versmė, 2016, p. 295–296.
- Poviliūnienė I. M., 2013 – Irena Monika Poviliūnienė, *Lazdijų krašto medicina ir farmacija*, Lazdijai: Petro ofsetas, 2013.
- Skrupskelis K., 2015a – Kęstutis Skrupskelis, „Gydytojai ir šundaktariai, arba kaip kūrėme valstybę“, in: *Kultūros barai*, 2015, nr. 4 (603), p. 88–93.
- Skrupskelis K., 2015b – Kęstutis Skrupskelis, „Gydytojai ir šundaktariai, arba kaip kūrėme valstybę“, in: *Kultūros barai*, 2015, nr. 5 (604), p. 83–87.
- Strolienė O., 2014 – Ona Strolienė, „Medicinos kelias“, in: *Baisogala (Lietuvos valsčiai*, kn. 16), sud. Jonas Linkevičius, Vilnius: Versmė, 2014, p. 644–650.
- Šniukas D., 2009 – Damijonas Šniukas, „Gruzdžių savivaldybė 1918–1940 metais“, in: *Gruzdžiai (Lietuvos valsčiai*, kn. 17), d. 1, sud. Damijonas Šniukas, Vilnius: Versmė, 2009, p. 467–510.
- Šniukas D., 2017 – Damijonas Šniukas, „Babtų krašto gydymo įstaigos“, in: *Babtai (Lietuvos valsčiai*, kn. 35), sud. Damijonas Šniukas, Vilnius: Versmė, 2017, p. 915–924.